

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มสำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในประเทศไทยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรสำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านให้มีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มสูงขึ้น สามารถนำกลุ่มชาวบ้านในท้องถิ่นหรือในหมู่บ้านของตนให้ทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการส่งเสริมให้การพัฒนาชนบทซึ่งต้องใช้พลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของคนในชนบทเอง ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

วิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาหลักสูตร และการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร

วิธีการพัฒนาหลักสูตร

1. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษา กระบวนการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่และการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยในหมู่บ้าน โดยส่วนรวม และข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนที่เกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่นพบว่า ผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ร้อยละ 66.03 มีอายุระหว่าง 41-60 ปี ร้อยละ 96.08 เป็นชาย ร้อยละ 95.33 สมรสแล้ว ร้อยละ 83.08 จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ร้อยละ 79.29 มีอาชีพเป็นเกษตรกร ร้อยละ 82.19 เคยเข้ารับการฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานมาแล้ว ร้อยละ 92.12 มีความสนใจที่จะเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเสริมสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่ม และช่วงเวลาที่เห็นว่าเหมาะสมในการจัดฝึกอบรมสูงสุด คือ เดือนเมษายน

สมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านได้คะแนนเฉลี่ยจากแบบทดสอบความรู้เรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม ร้อยละ 47.64 ได้คะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดเจตคติต่อการทำงานเป็นกลุ่ม ร้อยละ 69.53 ได้คะแนนเฉลี่ยจากแบบสอบถามทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม ร้อยละ 64.53

2. การสร้างหลักสูตร หลักสูตรที่ได้สร้างขึ้นเป็นหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น ในเอกสารหลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ต้องการให้ผู้ผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตร เป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มคือมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มและการทำงานเป็นกลุ่ม มีเจตคติที่ดีต่อการทำงานเป็นกลุ่ม และมีทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถนำกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นหรือในหมู่บ้านทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เนื้อหาสาระและประมวลประสบการณ์ที่บรรจุไว้ในหลักสูตร ประกอบด้วย เนื้อหาสาระดังต่อไปนี้คือ ความหมายของกลุ่มและการทำงานเป็นกลุ่ม ความสำคัญและประโยชน์ของการทำงานเป็นกลุ่ม องค์ประกอบสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้นำกลุ่ม และความสำคัญของผู้นำกลุ่ม บทบาทหน้าที่ของผู้นำกลุ่มสมาชิกกลุ่ม ความสำคัญของสมาชิกกลุ่มบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม กระบวนการในการทำงานเป็นกลุ่ม และทักษะพื้นฐานสำหรับการทำงานเป็นกลุ่ม

วิธีการฝึกอบรมและสื่อที่ใช้ประกอบการฝึกอบรม ใช้หลักการสอนตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ในการฝึกอบรม โดยยึดหลักการสำคัญ 5 ประการได้แก่ การยึดผู้เข้ารับ การฝึกอบรมเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ การยึด การค้นพบด้วยตนเอง การยึดความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้และการยึดความสำคัญของการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ลักษณะของการฝึกอบรมเป็นการให้ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ร่วมกันกระทำกิจกรรมและเกิดการเรียนรู้ทั้งด้านความรู้ เจตคติ และทักษะด้วยตนเองจากการร่วมทำกิจกรรมนั้น สื่อที่ใช้ในการฝึกอบรมในลักษณะนี้ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ สื่อที่เป็นกิจกรรม และสื่อประเภทโสตทัศนวัสดุประกอบการ ฝึกอบรม ในหลักสูตรได้เน้นการใช้สื่อประเภทกิจกรรมที่สะดวกและเหมาะสมกับการ ฝึกอบรม ซึ่งต้องจัดในท้องถิ่นหรือในหมู่บ้าน

การวัดประเมินผล การประเมินผลหลักสูตรได้กำหนดให้ประเมินใน 2 ลักษณะคือ การประเมินหลังการฝึกอบรมซึ่งจะเป็นการประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร และการประเมินการใช้หลักสูตร สำหรับการประเมินหลังการฝึกอบรมในส่วนสัมฤทธิ์ผล ของหลักสูตร จะดูจากความก้าวหน้าของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ว่าหลังการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมเพียงใด เครื่องมือที่ใช้ได้แก่แบบทดสอบความรู้เรื่องการงานเป็นกลุ่ม แบบวัดเจตคติต่อการ

ทำงานเป็นกลุ่ม และแบบลังเกตทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม

3. การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร เอกสารประกอบหลักสูตรที่ จัดสร้างขึ้นได้แก่ คู่มือวิทยากร คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม และเอกสารอื่น ๆ สารละสำคัญ ของเอกสารประกอบหลักสูตรดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

คู่มือวิทยากร ประกอบด้วย คำชี้แจงเกี่ยวกับการใช้คู่มือวิทยากร การฝึกอบรมตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ ข้อเสนอแนะสำหรับวิทยากรฝึกอบรม เนื้อหาสาระในการฝึกอบรม กิจกรรมเสนอแนะในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ การประเมินผลการฝึกอบรม และ เพลงประกอบการฝึกอบรม

คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม ประกอบด้วย คำชี้แจงเกี่ยวกับการใช้คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม ความเป็นมาของการฝึกอบรม วิธีดำเนินการฝึกอบรม ข้อควรปฏิบัติ ระหว่างการฝึกอบรม เนื้อหาสาระของการฝึกอบรม การประเมินผลการฝึกอบรม แผนการฝึกอบรม และ เพลงประกอบการฝึกอบรม

เอกสารอื่น ๆ ได้แก่เอกสารที่ใช้ประกอบในกิจกรรมประสบการณ์เรียนรู้ เอกสารการลงทะเบียนเข้ารับการฝึกอบรม เอกสารที่ใช้ในการวัดประเมินผล

วิธีการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร

การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรได้ใช้วิธีการทดลองใช้หลักสูตร โดยนำ หลักสูตรไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างประชากรผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านจำนวน 32 คน จากหมู่บ้านลาดยาว นาโปลี และ ตะเคียนดวน ตำบลเชียงทอง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ระหว่างวันที่ 6 - 8 มีนาคม 2530

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรได้แก่ แบบทดสอบความรู้เรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม แบบวัดเจตคติต่อการทำงานเป็นกลุ่ม แบบลังเกตทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรม และแบบสัมภาษณ์วิทยากรผู้ให้การฝึกอบรม

ผลจากการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรพบว่า หลักสูตรมีคุณภาพตามเกณฑ์ ที่กำหนดไว้ทุกประการ คือ หลังการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านที่เข้ารับการฝึกอบรมมีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มทุกด้านสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .01 และได้คะแนนสมรรถภาพเฉลี่ยทุกด้านหลังการฝึกอบรมไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 70 กับผลการใช้หลักสูตร ทั้งวิทยากรและผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเห็นว่า หลักสูตรมีคุณภาพ หรือเหมาะสม หรือมีความพอใจไม่ต่ำกว่าระดับปานกลาง

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย ได้หลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่ม สำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในประเทศไทย เป็นหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นเพื่อใช้ฝึกอบรมพัฒนาผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านเสริมให้มีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถนำกลุ่มสมาชิกในหมู่บ้านทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้เกิดแก่หมู่บ้านหรือท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักสูตรมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการคือ ให้นำผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม มีเจตคติที่ดีต่อการทำงานเป็นกลุ่ม และมีทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม และเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายทั้ง 3 ประการดังกล่าว เนื้อหาระยะที่บรรจุไว้ในหลักสูตรจึงประกอบด้วยหัวข้อต่อไปนี้คือ ความหมายของกลุ่ม และการทำงานเป็นกลุ่ม ความสำคัญและประโยชน์ของการทำงานเป็นกลุ่ม องค์ประกอบสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้นำกลุ่มความสำคัญของผู้นำกลุ่มและบทบาทหน้าที่ของผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่มความสำคัญของสมาชิกกลุ่มบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม กระบวนการในการทำงานเป็นกลุ่ม และ ทักษะจำเป็นสำหรับผู้นำในการทำงานเป็นกลุ่ม เนื้อหาระยะดังกล่าวเป็น เนื้อหาระยะที่ให้หลักการในการทำงานเป็นกลุ่มโดยทั่วไป หลักสูตรนี้จึงสามารถนำไปใช้ได้ในทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ

วิธีการฝึกอบรมตามหลักสูตรใช้หลักการสอนตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ที่ยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ หลักการให้กลุ่มเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ หลักการค้นพบด้วยตนเอง หลักให้ความสำคัญแก่กระบวนการเรียนรู้ และหลักการให้ความสำคัญต่อการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

การประเมินผลหลักสูตรกำหนดให้มีการประเมินใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และการประเมินผลการใช้หลักสูตร

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มสำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในประเทศไทยครั้งนี้ ได้ผลตามที่ได้เสนอไปแล้ว และจากผลการวิจัย ผู้วิจัยพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การดำเนินงานตามขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร และ สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร

การดำเนินงานตามขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร

การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่ม สำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในประเทศไทยนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดจากระบบการพัฒนาหลักสูตรที่เสนอโดย สังกัด อุทรานันท์ (2527) มากำหนดขั้นตอนของการพัฒนา ซึ่งจากการดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดขึ้นพบว่าสามารถช่วยให้การพัฒนาหลักสูตร เป็นไปได้อย่างมีระบบ เรียบร้อย และได้ผลดี ขั้นตอนที่กำหนดขึ้นครอบคลุมครบถ้วน มีความสอดคล้อง ต่อเนื่องกันอย่างเหมาะสม มีความชัดเจน ช่วยให้เกิดความสะดวก ต่อการดำเนินงานเป็นอย่างมาก นับได้ว่าระบบการพัฒนาหลักสูตรที่เสนอโดย สังกัด อุทรานันท์ ดังกล่าวเป็นระบบที่มีความเหมาะสม มีคุณภาพ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากความสำเร็จของหลักสูตรที่ผู้วิจัย ได้พัฒนาขึ้นโดยอาศัยแนวคิดจากระบบดังกล่าวสามารถพัฒนาสมรรถภาพการทำงาน เป็นกลุ่มของผู้นำท้องถิ่นที่เข้ารับการฝึกอบรมได้ตามเป้าหมาย ในขั้นตอนต่าง ๆ ที่ได้ กำหนดไว้ในการพัฒนาหลักสูตรของผู้วิจัยนั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่ามีค่าสำคัญทุกขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการประเมินหลักสูตรและแก้ไขหลักสูตร เป็นขั้นตอน ที่จะทำให้คุณภาพของหลักสูตรสูงยิ่งขึ้น หากได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษและกระทำซ้ำ หลาย ๆ รอบ ก็น่าจะช่วยให้คุณภาพของหลักสูตรสูงขึ้นและมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่อง น้อยที่สุด

การดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรผู้วิจัยพบว่ามีข้อที่นำ อภิปรายดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้า สืบค้น เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน สำหรับการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นขั้นต้นที่จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่จะตัดสินใจประกอบการ สร้างหลักสูตร ข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้จะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจสร้างหลักสูตร ให้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนอันจะส่งผลถึงความสำเร็จตาม เป้าหมายของหลักสูตรด้วย ข้อมูลที่ได้จึงควรจะเป็นข้อมูลที่ตรงตามความเป็นจริง และ ครอบคลุมด้านต่าง ๆ อย่างเพียงพอ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้คำนึงถึงความครอบคลุมและมีปริมาณ เพียงพอของข้อมูลดังกล่าว ในส่วนของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน จึง ได้กำหนดตัวอย่างประชากรให้มีการกระจายในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ และเพื่อให้ การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นไปได้จึงได้ใช้การสุ่มแบบแบ่งชั้นหลายขั้นตอนผสมกับการเลือก อย่างเจาะจง โดยการสุ่มแบบง่ายเลือก 4 จังหวัดจากแต่ละเขต ใน 9 เขตการพัฒนา ชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน ต่อมาจึงสุ่มอย่างง่ายเลือก 1 อำเภอจากแต่ละจังหวัด

จากนั้นจึงเลือกอย่างเจาะจงอำเภอละ 4 หมู่บ้าน โดยมีหลักในการเลือกว่า เลือกโดยผู้ที่มีความเข้าใจในสภาพการพัฒนา มีความคุ้นเคยกับหมู่บ้าน และเลือกคละกันให้มีหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนา สูง กลาง และต่ำ เหตุผลที่ใช้การเลือกแบบเจาะจงคือเพื่อความสะดวกและเป็นไปได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวนมากพอในช่วงเวลา และงบประมาณที่จำกัด ทั้งนี้เพราะ อำเภอเป็นหน่วยที่สามารถอำนวยความสะดวกในการติดต่อขอความร่วมมือจากหมู่บ้าน เก็บรวบรวม และจัดส่งข้อมูลที่รวบรวมได้

จากความจำกัดในเรื่องเวลาและงบประมาณ ถึงแม้ว่าจะได้คำนึงถึงความเป็นไปได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วก็ตาม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่างประชากรก็ยังไม่สูงนักกล่าวคือรวบรวมได้ 99 หมู่บ้าน จากเป้าหมาย 144 หมู่บ้าน ได้ข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านจำนวน 792 คน ปัญหาที่พบคือความสะดวกในการติดต่อนัดหมาย การพบปะประชุมกันของกรรมการหมู่บ้าน และการให้ความร่วมมือ บางพื้นที่ต้องใช้การติดต่อหลายครั้ง บางพื้นที่ไม่ได้รับข้อมูลกลับคือ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปบ้างเล็กน้อย แต่ก็พยายามให้สภาพของท้องถิ่นยังคงอยู่ในลักษณะใกล้เคียงกัน ค่าใช้จ่ายในการเก็บรวบรวมข้อมูลค่อนข้างสูง เพราะตัวอย่างประชากรกระจายอยู่ในวงกว้าง ถ้าเป็นการวิจัยโดยหน่วยงานราชการ เช่นกรมการพัฒนาชุมชน ที่มีเวลา งบประมาณ และสิ่งอำนวยความสะดวกเพียงพอก็จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่มีความครอบคลุมและมีปริมาณมากขึ้น

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับตัวผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในส่วนที่เป็นสภาพทั่วไปนั้น พบว่า

อายุ ผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่ค่อนข้างสูง คือมีส่วนใหญ่อายุอยู่ระหว่าง 41-60 ปี แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรมของคนไทยที่ให้นับถือและเคารพในอาวุโส สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ทองคุณ หงส์พันธ์ (2522 : 122) ที่พบว่าผู้นำส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี

เพศ พบว่าผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชายที่เป็นหญิงมีน้อยมากแสดงถึงการยกย่องให้ชายเป็นผู้นำทั้งในครอบครัวและสังคมของไทย สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมชัย รักวิจิตร (2524 : 41) ที่พบว่า สตรีได้รับเลือกให้เป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวนน้อยมาก คือเพียงร้อยละ 9.7

การศึกษา ผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับในช่วงที่ผู้นำเหล่านั้นยังอยู่ในวัยเรียน และเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็ไม่ได้ศึกษาต่ออันเป็นลักษณะของสังคมในชนบทที่ขาดการสนับสนุนและมีปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ ในข้อการศึกษานี้จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจ

เลือกผู้นำหมู่บ้านนั้นให้ความสำคัญแก่อาวุโสมากกว่าระดับการศึกษา

อาซิฟ ผู้นำท้องถื่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่นา ซึ่งเป็นอาชีพของคนในชนบทส่วนใหญ่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเหมาะสมกับการทำกสิกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทองคุณ หงส์พันธ์ (2522 : 74) ที่พบว่า อาชีพส่วนใหญ่ของผู้นำหมู่บ้านคือ ทำนา-ทำไร่ กล่าวคือมีปริมาณถึงร้อยละ 78.10

ความสนใจที่จะเข้ารับการฝึกอบรม พบว่าผู้นำท้องถื่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะเข้ารับการฝึกอบรมในหลักสูตรนี้ แสดงถึงความสนใจที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาตนเองให้ไปสู่สภาพที่ดีกว่าปัจจุบัน และต้องการส่งเสริมให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของท้องถื่นของตนเอง ดังนั้นการจัดฝึกอบรมตามหลักสูตรนี้จึงสามารถทำได้ไม่ยากนักเพราะตัวผู้นำท้องถื่นมีความสนใจอยู่แล้ว สำหรับประเด็นที่ผู้นำท้องถื่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่าส่วนใหญ่เคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับกิจการทำงานมาก่อนแล้วนั้น เมื่อผู้วิจัยได้สอบถามก็พบว่ายังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนกันอยู่ กล่าวคือผู้นำท้องถื่นตีความว่าเป็นการทำงานทุกอย่างเช่น การฝึกอบรมเลี้ยงหมู เพาะเห็ด ทำปุ๋ยหมัก เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับกิจการงานในลักษณะเช่นที่เป็นตามหลักสูตรนั้นยังไม่เคยอบรมโดยตรง แต่ก็มีบ้างในการฝึกอบรมของหน่วยราชการต่าง ๆ ที่มีการกล่าวพาดพิงถึงบ้าง ข้อคิดก็คือหากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดฝึกอบรมอยู่แล้วได้นำหลักสูตรนี้เข้าไปสอดแทรกพร้อมอยู่ด้วยการฝึกอบรมที่ทำอยู่ก็จะเกิดประโยชน์ได้มากโดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยลงเพราะไม่ต้องจัดขึ้นใหม่ และจะช่วยให้หลักสูตรได้นำไปใช้ในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดฝึกอบรม ผู้นำท้องถื่นระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความเห็นว่า .เดือนเมษายน เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดในการจัดฝึกอบรม ทั้งนี้เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่พ้นจากฤดูเก็บเกี่ยว มีเวลาว่างสามารถเข้าร่วมการฝึกอบรมได้เต็มที่ไม่ต้องมีปัญหาเรื่องงานอาชีพ ดังนั้นหากจะให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ให้ความสนใจและมีเวลาเต็มที่แล้วการฝึกอบรมก็ควรจะต้องจัดในช่วงเวลาดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามในแต่ละท้องถื่นอาจมีเวลาว่างจากอาชีพแตกต่างกันออกไป แนวทางที่ดีคือการพิจารณาหาข้อมูลเฉพาะท้องถื่นเพื่อเลือกเวลาที่เหมาะสมอันจะช่วยการนำหลักสูตรไปใช้ได้ประโยชน์อย่างเต็มที่

ผลการวิเคราะห์สมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่ม พบว่าผู้นำท้องถื่นระดับหมู่บ้านมีสมรรถภาพด้านความรู้ เรื่องการทำงานเป็นกลุ่มในระดับไม่สูงนักคือได้คะแนนเฉลี่ยจากแบบทดสอบความรู้เรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม ร้อยละ 47.64 ส่วนสมรรถภาพด้านเจตคติต่อการทำงานเป็นกลุ่มและสมรรถภาพด้านทักษะในการทำงานเป็นกลุ่มได้คะแนนร้อยละ 69.53 และ 64.53 ตามลำดับ จากผลการวิเคราะห์

สมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มของผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านในปัจจุบัน มีสมรรถภาพในการทำงานเป็นกลุ่มโดยส่วนรวมในระดับไม่ต่ำนัก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับคะแนนด้านเจตคติและด้านทักษะแล้วปรากฏว่าคะแนนด้านความรู้อยู่ในระดับต่ำสุด หากได้นักพัฒนาความรู้ให้สูงขึ้นกว่าปัจจุบันก็อาจส่งผลให้คะแนนด้านเจตคติ และทักษะสูงขึ้นไปอีก ดังนั้นสมรรถภาพโดยส่วนรวมก็จะสูงจนเป็นที่น่าพอใจ

2. การสร้างหลักสูตร การสร้างหลักสูตรเป็นขั้นตอนสำคัญของ การวิจัยครั้งนี้ และเพื่อให้ได้หลักสูตรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่ต้องการ ในการสร้างหลักสูตรจึงต้องจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรให้มีความเหมาะสม ครอบคลุมและสอดคล้องกัน หลักสูตรที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นได้กำหนดให้มีองค์ประกอบต่าง ๆ โดยยึดถือตามแนวคิดของ ลังด์ อูทรานันท์ เรื่ององค์ประกอบของหลักสูตรและได้เพิ่มเติมองค์ประกอบที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกต่อผู้ที่ให้นำหลักสูตร ไปใช้ อันเป็นการทำให้การใช้หลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้จัดไว้ในหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมี 6 องค์ประกอบได้แก่ หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหารายละเอียดของหลักสูตร ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรไปใช้ ข้อเสนอแนะในการฝึกอบรม และการวัดประเมินผลหลักสูตร โดยพยายามจัดให้แต่ละ องค์ประกอบมีความสอดคล้อง ส่งเสริม สนับสนุนกันและกัน การจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ในหลักสูตรให้เหมาะสมกันนับว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ค่อนข้างลำบาก จำเป็นต้องได้รับการ พิจารณาอย่างละเอียด รอบคอบ และถ่องแท้ การพิจารณาต่อเนื่องกันในหัวข้อต่อไปนี้ จะสามารถช่วยได้มากคือ เริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมายว่าหลักสูตรต้องการให้ผู้เรียน ได้บรรลุเป้าหมายสิ่งใดบ้าง แล้วจึงพิจารณาว่าการจะบรรลุเป้าหมายเหล่านั้นได้ จำเป็นจะต้องให้เนื้อหาสาระอะไรแก่ผู้เรียนบ้าง ต่อมาจึงพิจารณาว่าเนื้อหาดังกล่าวนั้น จะมีวิธีการสอนอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสมสามารถช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เนื้อหา เหล่านั้นได้ดีที่สุด และขั้นสุดท้ายจึงพิจารณาว่าจะประเมินผลได้อย่างไรว่าผู้เรียนได้ บรรลุเป้าหมายตามความต้องการของหลักสูตร จากการที่ผู้วิจัยได้ยึดหลักการดังกล่าว ปรากฏว่าสามารถช่วยในการสร้างหลักสูตรได้องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เหมาะสมและมีความสอดคล้องกันตามผลการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิ

3. การประเมินเอกสารหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้มีการตรวจสอบ แก้ไขปรับปรุงหลักสูตรในขั้นต้น ก่อนที่จะได้นำหลักสูตรไปทดลองใช้จริง การประเมิน เอกสารหลักสูตรสามารถทำได้หลายวิธี เช่นการตรวจสอบโดยใช้แบบตรวจสอบคุณภาพ ที่มีผู้เสนอไว้ และการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ในการวิจัยนี้ได้ใช้การตรวจสอบโดย ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน โดยเน้นให้มีผู้เชี่ยวชาญทั้งในด้าน การพัฒนาหลักสูตร ด้าน

เนื้อหาสาระ และด้านการฝึกอบรม ผลจากการตรวจสอบเอกสารหลักสูตรได้รับการยอมรับจากผู้ทรงคุณวุฒิว่า เอกสารหลักสูตรมีคุณภาพหรือมีความเหมาะสมในระดับเป็นที่น่าพอใจ เป็นการยอมรับในคุณภาพของหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้น และผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการแก้ไขปรับปรุงในแต่ละองค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการพิจารณาแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพสูงขึ้นก่อนการนำไปทดลองใช้ต่อไป การตรวจสอบเอกสารหลักสูตรโดยผู้ทรงคุณวุฒิ นับว่าเป็นวิธีการที่ทำให้ได้ข้อคิดและแนวทางสำหรับการปรับปรุงเอกสารหลักสูตรที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แตกต่างออกไปจากการใช้แบบประเมินแล้วประเมินโดยผู้สร้างหลักสูตรที่มักจะมีปัญหา เนื่องจากผู้สร้างคุ้นเคยอยู่กับหลักสูตรทำให้มองข้ามข้อบกพร่องไป และจะตรวจสอบได้ตามเกณฑ์ที่มีอยู่เท่านั้น ส่วนที่นอกเหนือออกไปซึ่งจะช่วยให้หลักสูตรมีคุณภาพสูงขึ้นก็ไม่อาจตรวจสอบหรือพบได้ การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านและเป็นผู้เชี่ยวชาญพิเศษเฉพาะด้านด้วยแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพหลักสูตรเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่าการตรวจสอบเอกสารหลักสูตรหากได้ใช้หลาย ๆ วิธีร่วมกันก็จะยิ่งช่วยให้ได้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น

4. การทดลองใช้หลักสูตร ในการทดลองใช้หลักสูตรซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ การจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร การเตรียมการเรื่องการจัดฝึกอบรม การฝึกอบรมตามหลักสูตร แต่ละขั้นตอนมีประเด็นที่น่าอภิปรายดังนี้

การจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร ในการจัดทำแผนการฝึกอบรม ซึ่งเป็นเค้าโครงการให้เนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดทำแผนการฝึกอบรมจะมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดนั้นผู้วิจัยพบว่าจำเป็นต้องพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่นและผู้เข้ารับการฝึกอบรมประกอบกัน เช่นในเรื่องเวลา ช่วงเวลาใดที่จะเหมาะกับการจัดการฝึกอบรมนั้นขึ้นอยู่กับสภาพท้องถิ่น ซึ่งโดยทั่วไปผู้นำในท้องถิ่นมีอาชีพ ทำนา ทำไร่ ในช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นฤดูแล้ง ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นเกษตรกรก็จะว่างเว้นจากงานอาชีพ มีเวลาที่จะมาเข้ารับการฝึกอบรมได้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าเป็นท้องถิ่นที่มีอาชีพประมง ช่วงเวลาที่เหมาะสมอาจต้องเป็นในช่วงที่มีมรสุมไม่อาจออกไปหาปลาได้ เป็นต้น การจัดให้มีการฝึกอบรมในช่วงเวลาที่เหมาะสม ผู้วิจัยพบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความสะดวกสบายใจที่จะมาร่วมรับการฝึกอบรมโดยพร้อมเพรียงกัน ไม่มีปัญหาอุปสรรคการฝึกอบรมเป็นไปโดยราบรื่น ส่วนในเรื่องจำนวนวันที่ทำการฝึกอบรมนั้นพบว่าถ้าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมคือผู้เข้ารับการฝึกอบรมว่างจากงานอาชีพแล้วพบว่าปัญหาทางฝ่ายผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะไม่มีคือพร้อมที่จะรับการฝึกอบรมโดยเต็มที่จ้กวันก็ได้ แต่ปัญหาจะอยู่ที่งบประมาณที่ต้องใช้เป็นข้อจำกัดที่ไม่อาจฝึกอบรมในช่วงเวลานาน ๆ ได้ ผู้วิจัยได้พิจารณาเกี่ยวกับ

เรื่องนี้และได้จัดช่วงเวลาสำหรับการฝึกอบรมเป็น 3 วัน โดยดูความเหมาะสมของ เนื้อหาสาระ เวลา และงบประมาณที่มีอยู่ และได้พยายามจัดกิจกรรมที่ให้เนื้อหาสาระ ได้ตามหลักสูตรให้อยู่ในช่วงเวลานี้ ซึ่งก็เป็นไปได้เหมาะสม โดยสรุปแล้วการจัด ทำแผนการฝึกอบรมควรได้พิจารณาความเหมาะสมโดยดูจากข้อจำกัดต่าง ๆ อันได้แก่ เวลา สถานที่ งบประมาณ ความสะดวกของผู้เข้ารับการฝึกอบรม และที่สำคัญต้องจัด ให้เหมาะสมกับเนื้อหาสาระที่ต้องการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้วย

ในการจัดกิจกรรมลงในแผนการฝึกอบรมสำหรับให้เนื้อหาสาระ ตามที่บรรจุไว้ในหลักสูตรแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ผู้วิจัยได้ใช้หลักความรู้เรื่องการ จัด ประสบการณ์เรียนรู้ที่เหมาะสมกับเนื้อหาสาระ โดยคำนึงถึงจิตวิทยาการเรียนรู้ผู้ใหญ่ เช่นในเรื่องความต้องการที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ลักษณะกิจกรรมจะไม่เป็นการสอน โดยการบอกให้โดยตรงแต่จะเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองหลังจากร่วมกิจกรรมเป็นต้น นอกจากนี้คำนึงถึงจิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่แล้วยังต้องคำนึงถึงพื้นฐานความรู้ของ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้วย เช่นในเรื่องการอ่านผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีปัญหาเรื่องการ อ่านเพราะการศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมปีที่ 4 และว่างเว้นจากการอ่านมาเป็น เวลานาน กิจกรรมที่จัดก็พยายามหลีกเลี่ยงการที่จะต้องอ่านโดยเน้นไปใช้การฟังแทน หรือให้มีการอ่านน้อยที่สุด วัฒนธรรมของท้องถิ่นก็นับว่ามีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรม ความเชื่อในบางเรื่องอาจมีปัญหากถ้ากิจกรรมไปมีผลกระทบ หรือแม้แต่การเคารพใน อาวุธโลกการจัดกิจกรรมก็ต้องระมัดระวังไม่ให้มีการล่วงเกินผู้อาวุโส หรือต้องชี้แจง ทำความเข้าใจกันให้ดีเสียก่อนเป็นต้น โดยสรุปแล้วในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะต้องมีการพิจารณาในหลาย ๆ ด้านอย่างรอบคอบเพื่อให้เกิดผลดี ที่สุดต่อผู้เข้ารับการฝึกอบรม เช่นต้องคำนึงถึง จิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คำนึง ถึงพื้นฐานความรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม คำนึงถึงวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ซึ่งสิ่ง เหล่านี้นักการศึกษาได้กล่าวไว้เป็นภาคทฤษฎีแล้ว เมื่อผู้วิจัยนำมาใช้ก็สามารถที่จะ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้เหมาะสมการฝึกอบรมเป็นไปโดยราบรื่นไม่มีปัญหานับว่าทฤษฎี ที่กล่าวไว้สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริง

การจัดทำคู่มือวิทยากร โดยที่ผู้วิจัยมุ่งที่จะให้หลักสูตรที่ได้รับ การพัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ได้จริงในวงกว้างจึงได้คำนึงถึงปัญหาเรื่องวิทยากรผู้ที่จะให้ การฝึกอบรม ซึ่งจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างดีในลักษณะการฝึกอบรมตามทฤษฎี กลุ่มสัมพันธ์ และความสะดวกสบายในการใช้หลักสูตร จึงได้บรรจุเรื่องราวของการ ฝึกอบรมตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ เนื้อหาสาระที่บรรจุไว้ในหลักสูตรโดยละเอียด กิจกรรม เลื่อนอเนาะ แนวทางการประเมินผล และเพลงประกอบการฝึกอบรมเอาไว้ ซึ่งผู้วิจัย เชื่อว่าจะช่วยให้ผู้ที่จะเป็นวิทยากรสามารถนำไปใช้ศึกษาก่อนให้การฝึกอบรมได้

การจัดทำคู่มือผู้เข้ารับการศึกษา ผู้วิจัยได้คำนึงถึงว่าหากผู้เข้ารับการศึกษาได้มีคู่มือผู้เข้ารับการศึกษาแล้วก็จะ เป็นประโยชน์ในการเตรียมตัวเพื่อเข้ารับการศึกษา การปฏิบัติตนระหว่างการฝึก และจะเป็นประโยชน์ในการทบทวนความรู้หลังการฝึก จึงได้จัดสร้างคู่มือผู้เข้ารับการศึกษาขึ้น แต่ก็มีปัญหาในเรื่องการอ่านจึงได้พยายามให้มีการอ่านน้อยที่สุด และให้ตัวอักษรโตเห็นได้ชัดและมีรูปภาพประกอบตามสมควร ผู้วิจัยคิดว่าถ้าหากได้จัดทำในรูปแบบของเทปเสียงก็น่าจะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้ารับการศึกษามากยิ่งขึ้น

การจัดทำเอกสารอื่น ๆ และสื่อประกอบการฝึก ผู้วิจัยก็ได้คำนึงถึงหลักการต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เกิดความเหมาะสมกับผู้เข้ารับการศึกษาให้มากที่สุด ผู้วิจัยพบว่าเอกสารต่าง ๆ ที่ต้องอ่านมักจะมีปัญหาสมควรที่จะต้องแก้ไขให้เป็นไปในรูปแบบอื่น เช่น เป็นภาพหรือเสียงแทนสื่อประเภทโลตที่คนอุปกรณ์ที่ต้องใช้ไฟฟ้า ที่จำเป็นก็คือเครื่องขยายเสียง นอกนั้นไม่จำเป็นและไม่สะดวกที่จะใช้เพราะสภาพพื้นที่ในการฝึกไม่อำนวย

การจัดเตรียมการฝึก ในเรื่องการจัดเตรียมสถานที่ และผู้เข้ารับการศึกษา ผู้วิจัยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากทางจังหวัดตาก และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชนบทของจังหวัดและอำเภอให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อการฝึก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเช่นนี้จะ เป็นผลดีอย่างยิ่งต่องานพัฒนาชนบทของรัฐบาล ปัญหาเรื่องวิทยากรนับว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่จะต้องมีการเตรียมการให้พร้อมคืออาจจะจำเป็นต้องมีการจัดฝึกวิทยากรที่จะใช้หลักสูตรนี้ขึ้นโดยเฉพาะ เพื่อให้มีคุณภาพและจำนวนมากพอ สำหรับผู้วิจัยปัญหาเรื่องวิทยากรไม่มีเพราะได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากวิทยากรที่มีความชำนาญเป็นพิเศษในด้านนี้

การฝึกตามหลักสูตร ก่อนที่จะดำเนินกิจกรรมฝึก ได้จัดให้มีการทดสอบก่อนการฝึก ผู้วิจัยพบว่าปัญหาเรื่องการอ่านของผู้เข้ารับการศึกษาเป็นเรื่องหนึ่งที่น่าจะได้แก้ไข การประเมินผลการฝึกสำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านควรมีรูปแบบเฉพาะตัวใช้เครื่องมือที่แตกต่างออกไปจากปกติ เช่น การใช้เทปเสียงให้ฟังแทนการอ่าน และถ้าต้องตอบโดยเลือกตัวเลือกก็ควรมีตัวเลือกให้น้อยที่สุด

ในการดำเนินการฝึกโดยให้ผู้เข้ารับการศึกษาได้ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ ได้ใช้กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมให้ผู้เข้ารับการศึกษาได้ลงมือทำ และได้เรียนรู้ด้วยตนเองโดยมีวิทยากรเป็นผู้อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือเท่าที่จำเป็น บรรยากาศการฝึกเป็นไปโดยอบอุ่นเป็นกันเอง ผู้เข้ารับการศึกษาให้ความร่วมมือดีมากและเกิดการเรียนรู้ได้ดี การฝึกในตอนต้นมีปัญหามากประการ

กล่าวคือ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมไม่กล้าที่จะพูดหรือแสดงออกเพราะขาดความมั่นใจ กลัวว่าจะผิด หรือบางครั้งพูดสื่อความหมายไม่ชัดเจน ไม่คุ้นเคยกับวิทยากร แต่เมื่อเวลาผ่านไป วิทยากรได้สร้างบรรยากาศความเป็นมิตรเป็นกันเองก็เกิดความคุ้นเคย ให้ความร่วมมือและกล้าแสดงออกมากขึ้น และเมื่อได้ลงมือกระทำกิจกรรมด้วยตนเอง เกิดความเข้าใจพอใจ บรรยากาศการฝึกอบรมจึงเป็นไปได้อย่างดียิ่ง

สิ่งที่ได้เรียนรู้คือความสำเร็จของการฝึกอบรมในลักษณะนี้นั้น ผู้เป็นวิทยากรจะต้องเข้ากันได้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรม ต้องแสดงความเป็นมิตร เห็นอกเห็นใจ ใจเย็น ให้โอกาส ไม่ถือตัว ให้ความช่วยเหลืออย่างจริงใจ ดังนั้น วิทยากรจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังและในการใช้หลักสูตรในวงกว้างจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมวิทยากรให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและมีจำนวนเพียงพอ

ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของความสำเร็จในการนำหลักสูตรไปใช้ คือ ตัวกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะให้ เนื้อหาระตามหลักสูตรแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ลักษณะของกิจกรรมควรจะช่วยทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม คือให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ได้แสดงออก ได้คิด และค้นพบข้อความรู้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยพบว่า กิจกรรมที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ใกล้เคียงกับความเป็นไปในชีวิตประจำวันผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะสามารถทำได้ด้วยความมั่นใจและแสดงออกได้มาก ซึ่งก็ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ในการรับการฝึกอบรม ผู้วิจัยพบว่าผู้นำห้องถึงระดับหมู่บ้านที่เข้ารับการอบรมมีช่วงระยะเวลาของความสนใจไม่ยาว ไม่สามารถที่จะนั่งฟังเรื่องราว นาน ๆ อย่างตั้งใจได้ ทั้งนี้ก็เพราะความเคยชินกับการทำงานอยู่เสมอไม่ค่อยมีโอกาสนั่งนิ่ง ๆ เป็นเวลานาน ๆ ผู้วิจัยได้พยายามจัดกิจกรรมที่ไม่ต้องใช้เวลา และหลีกเลี่ยงการที่จะต้องนั่งฟังโดยไม่ลงมือปฏิบัติงาน หรือถ้าจำเป็นก็จะมีกิจกรรมสั้นเร็ว ผ่อนคลายอารมณ์ให้สนุกสนาน สั้นตัวอยู่เสมอ ตามสภาพที่ปรากฏพบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมชอบกิจกรรมสั้นเร็วชนิดนี้มาก และยิ่งถ้าได้มีโอกาสแสดงความสามารถด้วยแล้ว จะมีความพอใจแสดงออกได้อย่างเต็มที่ เป็นกันเองและมีความถนัดในกิจกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้คิดว่าน่าจะเพิ่มกิจกรรมผ่อนคลายให้มากขึ้นแต่เพื่อให้เป็นประโยชน์ ก็ควรจะเป็นกิจกรรมสั้นเร็วที่สอดแทรกข้อคิดข้อความรู้ไปด้วยก็จะเป็นการดี

การฝึกอบรมในช่วงระยะเวลา 3 วัน ผู้วิจัยพบว่าการฝึกทักษะให้เกิดในช่วงเวลาสั้น ๆ เป็นไปได้ไม่ติดนัก ควรจะต้องใช้เวลาให้ฝึกมากยิ่งขึ้น การได้ฝึกบ่อย ๆ จะช่วยให้เกิดทักษะได้ดีขึ้น ส่วนในด้านความรู้และเจตคติพบว่าในช่วงเวลา 3 วัน สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้นหากไม่มีปัญหาเรื่องงบประมาณแล้ว

การฝึกอบรมควรจะได้ใช้เวลามากขึ้น คือประมาณ 5 วัน และใช้เวลาที่เพิ่มขึ้นไปในการฝึกให้เกิดทักษะอย่างจริงจัง

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องอาวูลิ ความเคารพนับถือยำเกรงในอาวูลิมีผลกระทบต่อการทำงานบางอย่าง เช่นการไม่กล้าโต้แย้งแม้จะเห็นว่าไม่เหมาะสม การให้ผู้อาวูลิเป็นผู้นำตลอดเวลา ในลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยได้แก้ไขโดยการให้หมุนเวียนกันเป็นผู้นำ กำหนดกติกาให้ต้องพูดทุกคนเป็นต้น ซึ่งก็ช่วยลดปัญหาลงไปได้เกือบหมด

5. การประเมินผลหลักสูตร จากการประเมินผลหลักสูตรผู้วิจัยพบว่าหลักสูตรมีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ สามารถนำไปใช้ในการฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มสำหรับผู้นำท้องถิ่นได้อย่างน่าพอใจ ทั้งนี้เพราะหลักสูตรได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม ครบถ้วน

การประเมินผลหลักสูตรเพื่อดูว่ามีคุณภาพเพียงใดนั้นนอกเหนือจากการประเมินก่อนและหลังการฝึกอบรมแล้วควรที่จะต้องมีการติดตามประเมินผลระยะยาว เพื่อติดตามดูว่าหลังการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสามารถนำความรู้หรือทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้ในการทำงานในชีวิตประจำวันได้มากน้อยเพียงใด

6. การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร ผู้วิจัยพบว่า การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างมากในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพราะว่าแม้จะได้มีการพิจารณาสร้างหลักสูตรอย่างดี มีการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิแล้วก็ตาม เมื่อนำหลักสูตรไปทดลองใช้ก็ยังคงพบข้อบกพร่องที่ควรมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่อีก ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการทดลองใช้หลักสูตรผู้วิจัยได้นำมาใช้ปรับปรุงหลักสูตรด้านต่าง ๆ เช่นกิจกรรม สื่อประกอบกิจกรรม วิธีการประเมินผลและเครื่องมือที่ใช้เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และประเด็นที่สำคัญคือการปรับปรุงนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่าดังนั้น การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรหากได้ทำหลาย ๆ รอบก็จะยิ่งช่วยให้หลักสูตรมีคุณภาพดีขึ้นเป็นลำดับ

ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรไปใช้

1. การปรับขยายหลักสูตร หลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นจากการทดลองใช้พบว่าสามารถจัดการฝึกอบรมในช่วงเวลา 3 วันให้ทันเนื้อหาสาระตามที่กำหนดไว้ได้ แต่ถ้าจะให้ได้ผลดียิ่งขึ้นควรให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีโอกาสฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ให้มากขึ้นโดยเพิ่มเวลาการฝึกอบรมให้มากขึ้นเป็น 5 วัน แต่อย่างไรก็ตามการนำหลักสูตรไปใช้อาจพิจารณาปรับขยายได้ตามความเหมาะสม โดยให้เหมาะกับงบประมาณ เวลา และผู้เข้ารับการฝึกอบรม แต่ก็ควรจะไม่น้อยจนได้เนื้อหาสาระไม่ครบตามหลักสูตร

อนึ่ง เนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นเนื้อหาสาระที่เป็นกลางสำหรับการทำงานเป็นกลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้จึงเป็นกิจกรรมที่เป็นกลาง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถใช้ในการฝึกอบรมได้ในทุกพื้นที่ แต่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นอันจะก่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้ได้ดียิ่งขึ้น กิจกรรมฝึกฝนที่กำหนดเพิ่มขึ้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เพิ่มพูนทักษะถ้าหากได้ใช้กรณีที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือหมู่บ้านนั้น ๆ มาเป็นกิจกรรมฝึกฝนก็จะก่อให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

2. โดยที่การฝึกอบรมในลักษณะนี้ ผู้ที่เป็นวิทยากรให้การฝึกอบรมนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการนำหลักสูตรไปใช้ วิทยากรจึงควรได้ศึกษา ทำความเข้าใจในหลักสูตรอย่างถ่องแท้ และควรได้ซักซ้อมทำความเข้าใจ และเตรียมกิจกรรมต่าง ๆ ให้พร้อม กับจะต้องมีการประชุมตกลงประสานงานกันระหว่างวิทยากรที่ร่วมให้การฝึกอบรมอีกด้วย เพราะการดำเนินการฝึกอบรมในลักษณะนี้ต้องใช้การทำงานร่วมกันของวิทยากร จึงต้องวางแผนการทำงานร่วมกันให้สอดคล้องและเหมาะสม

3. การจัดเตรียมทำสื่อประกอบการฝึกอบรมควรได้มีการจัดเตรียมล่วงหน้าให้มีจำนวนมากพอและมีขนาดเหมาะสมกับผู้เข้ารับการฝึกอบรม กับควรได้ซักซ้อมหรือทดลองดูให้แน่ใจ เพื่อเมื่อเวลาใช้จริงจะได้เป็นไปโดยเรียบร้อยไม่ชุลคุงลัก

4. โดยที่การฝึกอบรมลักษณะนี้ต้องการให้ผู้เข้าร่วมฝึกอบรมได้ลงมือทำกิจกรรมด้วยตนเอง เกิดค้นพบและเข้าใจด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เข้าร่วมในกิจกรรมอย่างเต็มที่ จำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรมจึงไม่ควรเกิน 30 คน และก็ไม่ควรจะน้อยกว่า 20 คน เพราะการฝึกอบรมมากเกินไปจะทำให้ขาดโอกาสที่จะลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และถ้าหากคนน้อยเกินไปก็จะทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้จากกันในวงแคบ และมีความรู้สึกไม่สนุกสนานเหมือนคนจำนวนมาก

5. การประเมินผลการฝึกอบรมนอกเหนือจากการประเมินผลสัมฤทธิ์หลังการฝึกอบรม และประเมินผลการใช้หลักสูตรแล้ว ควรจะได้มีการติดตามประเมินผลในระยะยาวโดยทอดระยะไปประเมินหลังการฝึกอบรมประมาณ 3 เดือน เพื่อดูความคงทนของสิ่งที่เรียนรู้ และความสามารถในการนำไปใช้ในการทำงานจริงในชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

โดยที่การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ต้องการจะพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มสำหรับผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ให้สามารถนำไปใช้ได้ในทุกท้องถิ่น สมรรถภาพที่กำหนดให้พัฒนาขึ้นตามหลักสูตรจึงเป็นสมรรถภาพกลางที่สามารถใช้ได้กับทุกชุมชน เพื่อให้วิธีการพัฒนาหลักสูตร และหลักสูตรที่ได้จากการ

พัฒนามีรูปแบบหลากหลาย สามารถที่จะเลือกใช้ได้อย่างกว้างขวาง จึงสมควรได้มีการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตร ดังต่อไปนี้

1. ควรมีการวิจัยโดยการนำหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มสำหรับผู้นำท้องถิ่นในประเทศไทยฉบับนี้ไปใช้ โดยสร้างกิจกรรมขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับกรณีที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นที่จะฝึกอบรม

2. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสมรรถภาพการทำงานเป็นกลุ่มเฉพาะพื้นที่โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานที่ศึกษาจากพื้นที่ที่จะจัดฝึกอบรมมาเป็นรากฐานของการพัฒนาหลักสูตร และใช้กรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นมาทำเป็นกิจกรรมฝึกอบรม